

MARJAN BREZOVŠEK*

Politična participacija

Prispevek k analizi »participativne demokracije«

Pojem in oblike politične participacije

Zakaj študij politične participacije?

Demokratska teorija predpostavlja, da je oblast (vlada) na določen način *odzivna* na želje svojih državljanov, če so te želje izražene *aktivno* v različnih oblikah participacije. Participativna aktivnost naj bi bila najdoslednejša, če vodi neposredno k delovanju (akciji) dela vlade. V takšnem primeru bi študij participacije zajemal študij oblikovanja vladnih odločitev. Seveda pa je ta proces daleč bolj zapleten; samo v redkih primerih, kot je referendumsko glasovanje, se participativno vedenje neposredno »prenaša« na vladno politiko.

Državljsko participacijo lahko obravnavamo najprej kot *komunikacijski proces*: državljani sporočajo svoje želje voditeljem. Če je komunikacijski proces natančen (dosleden), potem bi bil lahko obseg, koliko voditelji sledijo sporočenim preferencam, *merilo odzivnosti sistema*. Ta model bi lahko najbolje deloval v primerih, kjer ima individualni državljan potrebo po določeni uslugi (koristi), sporoči to potrebo na primeren način odgovornemu članu vlade in sprejme zahtevano uslugo (storitev).

Na določeni točki pa je nujno dopustiti možnost *konfliktnih preferenc*. Če imajo različni državljani različne potrebe, ki so v medsebojnem konfliktu, potem celovita odzivnost ni več možna. Namesto tega je treba vpeljati *element tekmovanja*. Različni potencialni voditelji tekmujejo za podporo in izvoljeni voditelji naj bi predvidoma izpolnili želje tistih, ki so glasovali zanje. *Ta tekmovalni model je v osrčju volilnega procesa*.

Pa tudi v okviru volilnega procesa je možno ugotavljati, ali izvoljeni voditelji *dejansko* uresničujejo (izvršujejo) želje tistih, ki so glasovali zanje. In vprašamo se lahko, ali je akt glasovanja racionalen za državljana. Kljub vsemu akcija posameznega državljana malo pomeni, tako da se državljan lahko odloči, da ne bo glasoval (ali sodeloval v kampanji) brez strahu, da bi to bistveno spremenilo izid (rezultat). Vendar, če bi vsi sledili tej logiki, potem bi bil volilni proces ustavljen. Ne glede na to, ali je volilna participacija racionalna za volivca ali ne, pa ostaja dejstvo, da je pomembna za stabilnost (in legitimnost) vlade.

Tudi če volilna participacija ni popolnoma racionalna za državljana, pa mu lahko zagotavlja določene *psihološke koristi* (prednosti), ki nadomestijo (povrnejo) njene stroške. Državljanu je dan občutek participacije, občutek izpolnjene

* Dr. Marjan Brezovšek, docent na FDU.

državlanske dolžnosti, občutek pomembnosti. Tisti, ki sodelujejo v kampanji, bodo imeli mnoge družbene koristi razen še bolj neposrednih prednosti, če zmaga-jo njihovi kandidati.

Posebnega pomena pa je *pristrano* ravnanje, ki je vgrajeno v participativni sistem. Demokratična teorija sicer predpostavlja, da naj bi vsakdo sodeloval enako (pravno) in kot rezultat naj bi vsakdo tudi dobil enake koristi, vsaj dolgoročno. Kakor koli že, večina participativnih sistemov vsebuje pristranost, po kateri neka vrsta državljanov bolj verjetno dobiva določene koristi kot drugi. V nekaterih sistemih participativni vzorec lahko popolnoma odstrani določene skupine državljanov iz pridobivanja koristi, medtem ko drugi sistemi lahko dajejo večjo težo posameznim skupinam v primerjavi z drugimi. Zato je pomemben del študija participacije proučevanje pristranosti v participativnih sistemih.

Če volilni proces ne more zadovoljivo posredovati konfliktnih želja (teženj), se lahko skupine, ki so v slabšem položaju, zatečejo k močnejšim participativnim dejanjem: protestom, demonstracijam, nemirom, umorom ali celo oboroženim revolucijam. Te dejavnosti so včasih označene kot »*nekonvencionalna participacija*«, da bi poudarili njeno neobičajno naravo. Možnosti za proteste lahko obravnavamo kot vir za skupine, ki so v slabšem (podrejenem) položaju v normalnem volilnem procesu, *vir*, ki je pogosto dovolj učinkovita grožnja, da prisili k obravnavi njihovih potreb. Tudi če demokratična participacija običajno ni tako nasilne narave, pa vseprisotna grožnja (možnost) lahko pripomore, da se oblast (vlada) vzdrži dejanj, ki bi lahko resno škodovala posameznim skupinam državljanov.

Obstajajo različni *proces*i, s pomočjo katerih je mogoče vplivati na vlado (oblast), prav tako kot različne specifične *dejavnosti*, ki lahko vplivajo na vlado. Posebej in skupaj pa so velikega pomena za delovanje demokratične oblasti (vlade). Tematika tega zapisa lahko zato tudi različne oblike (načini) demokratične participacije. To je seveda samo kratek uvod v obravnavo vloge participacije v demokraciji, vendar pa naj bi kljub temu pojasnil, zakaj ljudje analizirajo participacijo. Nekateri študirajo participacijo, da bi ugotovili, kako deluje sistem: ali je komunikacijski proces natančen (nepopačen)?, kaj državljani pridobijo z volilno participacijo?, kateri državljani imajo prednost v participativnem sistemu? Drugi študirajo participacijo z namenom, da bi ugotovili, kje so potrebne spremembe, da bi dosegli večjo demokracijo, kako naj se poveča participacija, katere skupine so zapostavljene v participativnem sistemu in kako to popraviti? Tretji lahko proučujejo participacijo, da bi dokazali svoje občutke, da obstoječa demokracija ne deluje. In tisti, ki so zainteresirani za razvoj racionalnih sistemov (modelov) oblasti lahko raziskujejo participacijo, da bi dognali, ali je individualna participacija zares iracionalna, glede na to da lahko posamezni državljan tako malo vpliva na (širšo) oblast.

Če so ti motivi še tako različni, pa imajo (vsaj) en skupen element. Strinjajo se, da ima participacija pomembno vlogo v zamislih demokracije, tako da se mora vsaka obravnava demokracije tako ali drugače spopasti s tem vprašanjem participacije.

Izhodišče za obravnavo participacije v demokraciji

Nihče ni dvomil v zgodnjih 1960. letih, da je širitev politične participacije (na množično javnost) eden glavnih vidikov *politične modernizacije*. Teoretiki demokracije so pozdravili ta razvoj. Presenetljivo pa je, da so tako reagirali tudi teoretiki in voditelji v nedvomno nedemokratičnih sistemih. Toda obe skupini sta prav

tako varovali resne pomisleke in dvome ter vprašanja glede *posledic* tega procesa. V tridesetih letih po tem smo se mnogo naučili glede *vzrokov* participacije in zavrgli nekatere radikalne in naivne domneve o posledicah. Verjetno najbolj presenetljiva evolucija pa je v stopnjujočem (napredujočem) premiku, čeprav še ne celovitem in osporavanim, v *temeljni zamisli participacije* od starejše k novejši predstavi.

Starejša predstava politične participacije izhaja iz notranje *povezave koncepta participacije in koncepta demokracije*. Obe ideji sta bili prepleteni vsaj od Aristotela dalje. Procesi, s katerimi so se volilne in druge oblike politične participacije širile v državah, ki so postale zahodne industrijske demokracije, so fascinirali zgodovinarje in politologe celo stoletje in pol. Po 2. svetovni vojni sta uvedba računalnikov in izboljšava raziskovalnih postopkov skupaj spodbudili eksplozijo raziskav, ki so obravnavale korelacije med glasovanjem in volilno participacijo na individualni ravni. 1950. leta so bila tudi mirno desetletje v primerjavi s tistimi pred in potem glede politične participacije v zahodnih demokracijah. To je bila predvsem dediščina teorije, raziskav in novejših teženj, s katerimi so znanstveniki v poznih 1950. letih in zgodnjih 1960. letih začeli pristopati k študiju participacije v mnogo širšem okviru političnih sistemov in stopenj razvoja.

Izražajoč to dediščino ta prva predstava pojmuje participacijo skoraj v celoti v *demokratskem kontekstu*. Participacija v drugih okvirih (okoljih) je v najboljšem primeru dvomljiva in v najslabšem škoda za potegavščino: pojem participacije zunaj demokratskega okvira vzbuja predstave režimsko organiziranih parad, demonstracij in netekmovalnih ceremonialnih volitev v komunističnih ali nacističnih sistemih. Resnična participacija je tok (proces) vplivanja navzgor, ki oblikuje vladne dnevne rede in opredeljuje politike. Po navadi je urejena (mirna), čeprav občasno lahko postane tudi neukrotljiva. Široko razširjeni protesti in predvsem politično nasilje odražajo odsotnost (ali zlom) participativnih institucij in procesov: *protest je antiteza participacije*. In participacija je dobra tako za individualne državljane kot za sisteme. Je tako notranje zaželen cilj kot tudi sredstvo za druge cilje; varuje svobodo, spodbuja enotnost in pospešuje stabilnost. Ta predstava je seveda neke vrste karikatura, vendar pa so njene premise razvidne v večini pisanj o tem predmetu v 1960. letih.

Alternativna predstava participacije je mnogo novejša, zrasla na poskusih razumsko zajeti in dojeti širši geografski in časovni okvir in tudi povezati proteste v okviru demokratskih sistemov z bolj konvencionalnimi participativnimi vzorci. Po tej predstavi je participacija enostavno poskus (težnja, prizadevanje) običajnih ljudi v kateri koli vrsti političnega sistema, da vplivajo na delovanje svojih vladajočih in včasih tudi spremenijo, zamenjajo svoje vladajoče. Lahko se osredotoča na dnevni red in politike ali pa bolj skromno na implementacijo (izvrševanje). Obseg in vzorec (način) participativnega delovanja se seveda spreminjata v različnih vrstah sistemov, vendar pa je bistveno, da je *participacija ločena od koncepta demokracije*. Drugače povedano, participacija je lahko logično razdvojena od tekmovanja (nasprotovanja), kot je to najbolj jasno izrazil Dahl. Čeprav v stvarnosti ni možno najti mnogo prvega brez vsaj nekoliko drugega, pa sta konceptualno različna. Druga predstava prav tako ne postavlja *apriornih* predpostavk glede narave politične participacije: lahko sega od razprav in običajnega glasovanja do nebrzdanih uporov in nemirov. Končno, druga predstava je *normativno nevtralna*: participacija je lahko dobra ali slaba ali oboje, odvisno od *vrednot*, ki jih nekdo poskuša uveljaviti, in *pogojev*, v katerih se participacija odvija.

Glavna tema v evoluciji znanstvene misli in raziskovanja participacije v zgod-

njih treh desetletjih je bila *zamenjava prve predstave z drugo*. Toda njuna nelahka koeksistenca v tem času je (iz)oblikovala raziskave na tem področju. Druga predstava je zagotovo na sceni že od 1960. let: zgodovinske in študije primerov politične dinamike ne vlečejo čiste linije med navadno participacijo in rušilnim protestom; razprave o smereh razvoja v novih neodvisnih državah v Afriki in Aziji pa so že tedaj obravnavale širjenje možne participacije kot potencialno destabilizirajoče. Obratno, prva predstava je očitno še vedno živa sredi 1980. let, izražena ne samo v splošni javni razpravi, pač pa tudi v znanstvenih krogih. In nekonzistentnost obeh predstav še vedno lahko vpliva na izbiro vprašanj in raziskovalne načrte.

Nova demokratična ureditev (po 1989) ustvarja tudi v nekdanjih socialističnih državah predpostavke za bolj objektivno in pragmatično obravnavo participacije v skladu z izkušnjami razvitih meščanskih družb in možnostmi implantacije v lastnem okolju.

Opredelitev politične participacije

Republikanska in demokratična teorija od Rousseauja naprej je ali zahtevala ali predpostavljala, da mora ustrezen (primeren) sistem vladanja zagotavljati možnosti za politično participacijo navadnih državljanov. Možnosti glasovanja na periodičnih tekmovalnih volitvah je minimalen pogoj, ki ga mora zadovoljiti določen sistem, da bi ga lahko šteli za demokratičnega; in večina liberalnih teoretikov, točneje večina političnih znanstvenikov, je verjela, da so nadaljnje možnosti in oblike politične participacije in tako zapleten kot koncept predstavništva, ni splošno osporavan in ga je lahko ponazoriti s primeri v obliki liste glavnih oblik participacije, ki so na razpolago državljanom v modernih demokratičnih državah. Preden podamo to listo, pa še nekaj besed o participaciji, ki bodo prispevale k njeni opredelitvi.

Participacija je dejavnost (aktivnost), kjer je posameznik udeležen (sodeluje) z drugimi v nekaterih družbenih procesih, igratih, športu ali skupnih prizadevanjih. *Družbena razsežnost* je bistvena za ta pojem; *Robinson Crusoe* ni »participiral« v ničemer, ker je bil sam. *Politična participacija* je participacija v procesu vladanja in priložnost za politično participacijo je v bistvu priložnost za večino zasebnikov (v primerjavi z javnimi uradniki in izvoljenimi politiki), da so udeleženi v procesu, s katerim se izbirajo politični voditelji ter oblikujejo in uresničujejo vladne politike. Participacija je lahko utemeljena na pravni osnovi ali pa na obstoju različnih subsistemskih teles, ki različnim interesnim statusom zagotavljajo sodelovanje v procesih odločanja na različnih področjih družbenega življenja.

Ne glede na to da je to bolj opis (predstava) kot točna definicija participacije z jasno opredeljenimi mejami, pa lahko poudarimo nekaj kriterijev v tej opredelitvi:

- a) o participaciji govorimo glede na *posameznike*,
- b) ta participacija je *prostovoljni* proces
- c) nanaša se na določeno *dejavnost*,
- č) ta dejavnost je *usmerjena* k vplivanju na vlado (oblast).

Takšna opredelitev priznava tako *horizontalno* razsežnost politične dejavnosti (raven politične informiranosti, interes za politiko) kot tudi *vertikalno* razsežnost (vpliv na selekcijo voditeljev in vladno dejavnost). Točneje bi torej rekli, da gre za politično usmerjeno dejavnost in ne zgolj politično aktivnost z namenom političnega grupiranja. Ta politično usmerjena dejavnost pa se nanaša tako na boj za oblast

kot na njeno izvrševanje. Ideja participacije počiva tako na hoteti (osebnem angažiranju) kot na moči (ljudskem nadzoru) posameznika glede na nadzor oblasti. Največji problem raziskovanja participacije je seveda razkorak med normativno opredelitvijo in stvarnostjo participacije.

Poudariti je treba še, da je participacija določena dejavnost, ki se razlikuje od vedenja (attitude). V znani študiji *The Civic Culture* sta Almond in Verba označila ameriško politično kulturo kot »participativno politično kulturo« predvsem na podlagi tega, da imajo Američani močnejše prepričanje (verovanje) v pomen politične participacije in njene vloge v demokratični državi v primerjavi s štirimi drugimi obravnavanimi državami (Almond and Verba, 1965: 313-15). To je točno tisto, kar bi lahko pričakovali glede na staro ameriško prepričanje (verovanje) v ljudsko suverenost. Kakor koli že, zaupanje (prepričanje) v vrednost in možno učinkovitost politične participacije ni isto kot participacija sama, kar kažejo tudi podatki o volilni udeležbi v Ameriki, ki je nižja kot v drugih demokracijah.

Glavne oblike politične participacije pa so naslednje:

1. glasovanje na lokalnih in državnih volitvah,
2. glasovanje na referendumih,
3. agitiranje in sodelovanje v volilni kampanji,
4. aktivno članstvo v politični stranki,
5. aktivno članstvo v skupini pritiska,
6. sodelovanje v političnih demonstracijah, štrajkih s političnimi cilji in podobne aktivnosti za spremembo javnih zadev,
7. različne oblike državljanske nepokorščine, kot je npr. odklonitev plačila davkov ali pa držanje predpisane reda,
8. članstvo v vladnih svetovalnih organih,
9. članstvo v potrošniških svetih za industrijo v javni lasti,
10. klientelistična vključenost v uresničevanje socialne politike,
11. različne oblike skupnega delovanja npr. glede okoljevarstvenih problemov na lokalni ravni.

Utemeljitev politične participacije (participativne demokracije)

Načini utemeljitve politične participacije

Čeprav je participacija *behavioralni koncept*, pa ima močne *normativne poudarke*. Zelo malo ljudi misli, da je politična participacija slaba stvar. Mnogi jo priporočajo kot enega *od dejavnikov uspešnosti* (zahodnih) demokratičnih sistemov: zadovoljstvo s sistemom je zadovoljstvo s stopnjo in naravo participacije v njem. Drugi so prepričani, da bi se demokracija kvalitativno izboljšala in mogoče postala tudi bolj učinkovita, če bi se stopnja participacije povečala skozi obstoječe kanale ali pa skozi dodatne, ki naj bi jih vzpostavili.

Do neke mere je participacijo mogoče upravičiti v okviru *funkcionalnih zahtev* vsakega sistema vladanja, naj si bo demokratičen ali ne. Tisti, ki ima politično oblast v svojih rokah, naj si bo na lokalni ali državni ravni, jo bo lahko verjetno izvrševal učinkoviteje, če bo dobro informiran o problemih, potrebah in vedenju držaljanov in skupnosti, katerim vlada. Diktature so pripravljene tovrstne informacije zbirati s pomočjo različnih agentov, vendar pa to vključuje nevarnost, da bodo ti agentje povedali vladajočim samo to, kar želijo ti slišati, ali kar agentje

štejejo za koristno za svojo kariero. Boljše je v smislu učinkovitosti, če so odprti kanali komuniciranja, s katerimi lahko državljani ali svobodno izvoljeni predstavniki dobijo relevantne informacije za odločanje.

Drugo splošno izhodišče je, da obstoj teh kanalov za politično participacijo v političnem procesu verjetno povečuje pripravljenost državljanov, da se podredi, in to prostovoljno, vladnim pravilom in ukazom. Če imajo ljudje možnost sodelovati v selekciji javnih uradnikov, sporočati svoje poglede na javne zadeve ter izvajati pritisk na odločevalce, potem bodo bolj verjetno sprejeli vladne odločitve kot legitimne, tudi če jim niso všeč, kar pa ne bi bil primer, če državljani takšnih možnosti nimajo. Tovrstni argumenti so pripeljali evropske monarhe k vzpostavljanju parlamentarnih teles (v Angliji že od 13. stoletja dalje) v upanju, da bodo povečali možnosti dejanskega zbiranja davkov, ki jih je predpisala osrednja oblast. V nekaterih modernih diktaturah, kot npr. Hitlerjevi Nemčiji ali Sovjetski zvezi, so množično članstvo v vladajoči stranki spodbujali kot način mobiliziranja podpore za vladne politike. Socializacija mladih za sprejemanje legitimnosti režima je potekala z oblikovanjem množičnih gibanj za otroke in mladostnike. Prepričanje o prednosti široke politične participacije torej ni omejeno samo na demokratične sisteme.

Zavezanost demokratičnim načelom zamenjuje (nadomešča) te temeljne argumente z drugimi. Del opredelitve demokracije in osnova za vse demokratične teorije je, da morajo imeti državljani možnost glasovanja na volitvah, organiziranja političnih strank in skupin pritiska in dajanja javnih mnenj o političnih problemih brez strahu pred povračilnimi ukrepi, če njihova stališča niso v skladu z vladnimi. Zunaj teh temeljnih normativnih načel obstajajo še številni drugi argumenti teoretikov demokracije o množični participaciji v političnih procesih, nekateri v korist večje participacije in drugi proti njej. Tovrstna argumentacija je različna po naravi in jo lahko glede na usmeritev razdelimo v dve kategoriji: *instrumentalne* argumente, ki opozarjajo na prednosti in nevarnosti, ki jo za *sistem* predstavlja množična participacija, in *razvojni* argumenti, ki govorijo o koristih ali stroških za *posamezne državljane* (Parry, 1972: 1. pogl.). Za ta prikaz bomo uporabili glavne argumente obeh kategorij, ne da bi uporabljali pojme »instrumentalni« ali »razvojni«, ker to lahko povzroča dodatne probleme.

Participacija je po mnenju Holdena (1974: 206; 1988) eden od štirih načinov upravičevanja demokracije (poleg moralnih načel, politične stabilnosti in filozofskega relativizma). Glede na notranjo vrednost participativnega argumenta obstajajo mnoge trditve, da je participacija dobra tako za posameznika kot za skupnost in državo, vendar pa to ni kaj dosti več kot trditve. Dahl zato pravilno ugotavlja, da tovrstni argumenti počivajo v celoti na tem, kar je konec koncev nekakšna *empirična* hipoteza, ki ugotavlja odnose med značilnostmi režima in značilnostmi ljudi. Nadaljuje pa, »da je ugibanje o tem, da politična participacija teži k oblikovanju močnejšega občutka lastne vrednosti, večje strpnosti in večje javne energije, zelo slabo podprto s sistemskim raziskovanjem, če sploh je. . . . Metodološke ovire za preverjanje teh hipotez so tako velike, da je tovrstno ugibanje v najboljšem primeru zelo šibko in ranljivo upravičevanje demokracije. . . .« (Dahl, 1989: 92).

Utemeljevanje participativne demokracije: za in proti njej

Na splošno je mogoče reči, da je ideja participacije pozitivno vrednostno konotirana, vendar pa je treba opozoriti tudi na dejstvo, da v okviru politične znanosti

obstajajo tudi stališča, ki kritično gledajo na ta problem. Tako npr. S. Huntington opozarja na svojevrsten paradoks, ki izziva idejo participacije v političnem življenju. Gre pravzaprav za specifičen začaran krog, v katerem se vrti ideja participacije, ker, kot pravi ta avtor, »povečana politična participacija pelje k povečani polarizaciji v povezavi s politiko v okviru družbe« (Crozier, 1982: 78). Po drugi strani pa *povečana polarizacija* v povezavi s politiko rojeva nezaupanje in občutek zmanjšanja politične učinkovitosti med posamezniki, medtem ko občutek zmanjševanja politične učinkovitosti v končni instanci vodi k zmanjšani politični participaciji. Z drugimi besedami, povečana politična participacija državljanov lahko izzove določene derivirane posledice, v tem primeru ali manifestno ali latentno politično polarizacijo, ki lahko deluje kot negativen feedback, torej skozi zmanjševanje politične participacije.

Nekateri drugi avtorji, npr. C. Coit (1980), menijo, da participativnost pomeni *manjšanje konflikta* ter da omogoča kompromis zaradi doseganja maksimalne kontrole kot tudi ustvarjanje novih hierarhičnih rangiranj, ki destimulirajo posameznike za sodelovanje v procesih kolektivnega odločanja. Na to ambivalentno vlogo participacije v okviru meščanskih sistemov je opozoril že D. Mirčev (1985: 34), ki ugotavlja, da so učinki delavskega sodelovanja v upravljanju in drugih oblikah participativne demokracije, tako praktično kot teoretično, dvopomenski, saj vplivajo na razkrajanje meščanskih družbenih in političnih struktur, toda tudi na prolongiranje njihovega obstoja. Verba pa izhaja iz stališča, da opredelitev participacije v sebi nujno vključuje namero, da se sprejme *odločitev*. S tega vidika se zdi, da vsaka participacija, ki ne predpostavlja aktivnega vključevanja posameznikov v odločanje bodisi na ravni politike bodisi na ravni industrijskih odnosov, nujno pripelje do nastanka t.i. *pseudoparticipacije* ali videza demokratičnih odnosov, za čemer se skriva stvarna nezmožnost posameznikov, da oblikujejo lasten relativno avtonomen položaj.

Na določene omejitve ideje participacije, toda tudi drugih vrednostnih usmeritev, ki težijo k čim večji vključenosti posameznikov, opozarja tudi T. Bottomore, ki ugotavlja, da se *politična oblast lahko do neke mere decentralizira, postaja bolj demokratična, vključuje aktivno sodelovanje večjega števila ljudi, postaja manj prisilna, toda ne obstajajo temelji za teorijo popolnega »odmiranja« države in celotne politične sfere* (1978: 93-94).

Na drugi strani je zanimivo opažanje znanega D. Helda (1989), po katerem avtorji, kot Patemanova, Macpherson in Poulantzas, tvorijo tisti teoretični krog, ki kljub dejstvu, da pripadajo različnim teoretičnim smerem, imajo tudi dosti skupnih značilnosti, ki omogočajo temelje za stališča, da njihova misel tvori poseben model demokracije, t.i. »*participativno demokracijo*«. Ta model predstavlja po Heldu glavni levi protimodel t.i. »*legalni demokraciji*« desnice. Za mislece nove levice je vprašljiva ideja, da so v modernih liberalnih demokracijah posamezniki svobodni in enakopravni. Liberalna teorija izhaja iz nevprijetne predpostavke, da je svoboda zagotovljena, vendar pa natančnejša analiza dosežkov liberalne demokracije na ravni uresničevanja temeljnih pravic in svoboščin pokaže po mnenju mislecev nove levice, da obstaja velik krog posameznikov, ki so formalno in stvarno izključeni iz aktivnega političnega življenja. Država je tako organizacija, ki perpetuira neenakopravnosti vsakdanjega življenja. Skupna značilnost teh teoretikov je trditev, da se ustanove neposredne demokracije ne morejo razširiti na vsa pomembnejša področja družbenega in gospodarskega življenja, iz česar izhaja sklep, da participacija ne more biti

instrument z univerzalno uporabo. Vendar pa je treba idejo participacije stalno znova aktualizirati, ker sodobna teorija demokracije ta ideal često zapostavlja.

Poglejmo si, katera so temeljna obeležja modela »participativne demokracije«, predstavljena v strnjeni obliki.

Model participativne demokracije

Načelo(a) utemeljevanja:

- enako pravico do samorazvoja je mogoče doseči samo v »participativni družbi«, v družbi, ki vzgaja smisel za politično učinkovitost, neguje skrb za kolektivne probleme in prispeva k formiranju dobro obveščenih državljanov, ki so se zmožni trajno zanimati za proces vladanja.

Bistvene značilnosti:

- neposredna participacija državljanov v urejanju ključnih družbenih institucij, vključno z delovnim mestom in lokalno skupnostjo;
- reorganizacija strankarskega sistema z vpeljavo neposredne odgovornosti strankarskih uradnikov do članstva;
- delovanje »participativnih strank« v parlamentarni in kongresni strukturi;
- ohranitev odprtega institucionalnega sistema, ki zagotavlja možnosti eksperimentiranja s političnimi strankami.

Splošni pogoji:

- neposredno izboljšanje nezadostne osnove mnogih družbenih skupin, kar zadeva sredstva, s porazdelitvijo materialnih virov (zmanjšanje neodgovorne birokratske oblasti v javnem in zasebnem življenju na najmanjšo možno mero, če je mogoče, pa njeno izkoreninjenje);
- odprt informacijski sistem, ki zagotavlja »informirane« odločitve;
- ponovno preverjanje predpisov o otroškem varstvu, tako da bodo lahko imele ženske tako kot moški možnost participacije.

Held tudi meni, da je mogoče temu modelu postaviti tudi nekatere ugovore. Predvsem tvorca tega modela ne govorijo nič ali pa zelo malo o organizaciji gospodarstva; nadalje ne govorijo o tem, kako povezati ustanove predstavniške demokracije z ustanovami neposredne demokracije ter kako npr. shajajo tisti, ki »optirajo« zunaj političnega sistema. Temeljni ugovor, ki ga podaja Held temu modelu participativne demokracije, pa se nanaša na to, da njegovi avtorji ne obravnavajo pogojev, v katerih bi bil njihov model lahko uresničen (Held, 1989).

Kritika novejših utemeljitev

Eden najbolj doslednih in vnetih zagovornikov participativne demokracije je zagotovo *Benjamin Barber*. Zastavil si je nalogo, da bo opisal (in priporočil) politiko, ki ni obremenjena s pretenzijami po »neodvisnih temeljih« ali filozofskih osnovah. Zanj se torej stvarno politika zares začne šele potem, ko je gotovost (centainty) odpravljena: »Tam, kjer obstaja določeno znanje, znanost resnice ali absolutna pravica, tam ni konflikta, ki ga ne bi bilo mogoče rešiti s sklicevanjem na harmonijo resnice, in tako tam ni potrebe po politiki« (Berber, 1984: 129). Njegova glavna tarča, liberalna demokratična teorija, je po njegovih trditvah združena s takšnim nepotrebnim in omejevalnim razmišljanjem. Barber piše, da so neizprosne zahteve po gotovosti posebna značilnost liberalne politične filozofije od njenih

začetkov. Potem pa nadaljuje: »S postavitvijo političnega v predpolitični okvir nespremenljivosti je ta zahteva povzročila škodo tako teoriji kot tudi politični praksi. Politika, kot vztraja liberalna epistemologija, ne bi smela biti prikazana ali razumljena v političnih okvirih, pač pa zahteva antiseptične kategorije, opogumljene s subjektivno vsebino, ki je bila njen predmet« (Barber, 1984: 47–8).

Kot odgovor na to predstavlja Barber »močno demokracijo« (*strong democracy*): »politika v participativni obliki, kjer se konflikti rešujejo v odsotnosti neodvisnega temelja s pomočjo participativnega procesa tekoče, neposredne samozakonodaje in oblikovanjem politične strpnosti, sposobne spreminjati odvisne, zasebne posameznike v svobodne državljane in delne ter zasebne interese v javno dobro« (Barber, 1984: 132). Njegovo vizijo močne demokracije sestavljajo lokalne skupnosti, ki prevzamejo nadzor nad svojo usodo, in sicer z učinkovitimi in odprtimi institucijami in visoko stopnjo politične participacije. Barber zagovarja različne posebne posvetovalne in odločevalne mehanizme in postopke, vključno s sosedskimi skupščinami, elektronskim glasovanjem in demokracijo na delovnem mestu (Barber, 1984: 307).

Barber tudi ugotavlja, da bi morali sami sebe obravnavati neobremenjeno z globljimi epistemološkimi zahtevami po gotovosti. Kljub temu da nas bo avtor zapustil v Platonovih dvomih, neurejenem prostoru, »umazanem z zbegano dejavnostjo nenaklonjenih (nasprotujočih) izvršiteljev, ki morajo kljub temu delati najboljše, kar zmorejo« (Barber, 1984: 121), pa vendarle odpira možnost za preživetje v alternativni obliki demokracije, ki je usmerjena k javnemu dobru brez potrebe ali želje po načelnem vodenju zunaj tega, kar si lahko zagotovimo sami.

Barber ni izrecno obrazložil utemeljevanja močne demokracije. Jasno je, da je opustil vsakršno neodvisno izhodišče, od koder bi lahko to poskušal, tako da so »glavna načela« utemeljitve nemogoča. Obstajata pa vendar dve možnosti. Prvič, Barber piše o »politiki kot epistemologiji«. »Če metafizika ali preko potrditve ali zanikanja končnega načela ne bi smela biti podlaga za politično presojo in če hkrati nismo pripravljeni prepustiti politike zgolj zgodovini in nujnosti, potem mora sama politična presoja postati temelj za načelo« (Barber, 1984: 166). Tukaj Barber zanika relativizem kot metafizičen po sebi. Ker smo prepuščeni svetu, v kakršnega se znajdemo, pa imamo vsaj možnost vrednostne izbire. Po eni strani lahko rečemo »moč je pravica«, po drugi strani pa se lahko naučimo, kako izpeljati politično presojo zase in za svojo skupnost in implicitno paziti na samoopredeljeno splošno dobro. Če se tako približamo Barberju, ni nobenega dvoma, da bi večina izbrala to njegovo zadnjo alternativo. Vendar pa tu ni trdne podlage za izbiro, ni kriterija za usmeritev pri njej – vse je odvisno v določenem času in prostoru od tega, kaj smo pripravljeni (voljni) ali nepripravljeni izbrati. Iz tega ni mogoče razbrati nikakršne utemeljitve demokracije, močne ali drugačne. Do tod čvrstost Barberjeve preference za »močno« demokracijo, ki ne prispeva prav nič k ublažitvi pomanjkanja utemeljitve za demokracijo katere koli variante.

Vendar pa mora Barber ponuditi nekaj več. Močna demokracija bo po njegovem mnenju »spremenila« posameznike v »državljane«. Participativne državljanske institucije, ki jih Barber umešča v center svojih predlogov za močno demokracijo, bodo »podprle« s pomočjo »državlanske vzgoje« »vodstvo« ter »moralo« in »vrednote«. Ključni odlomek pride, ko Barber obravnava vpliv »neposredne politične participacije« v okviru »državlanske vzgoje«. Samo takšna participacija, trdi Barber, »je popolnoma uspešna oblika državljanske vzgoje za demokracijo«. Avtor citira Tocquevilla glede prednosti participacije in graja liberalne teoretike zaradi njihovega nezaupanja v skupne zadeve. Bistvo njegovih argumentov je:

»Splošno je znano, da je politična modrost predstavnikov države in politikov v veliki meri določena z obsegom njihovih političnih izkušenj. Zakaj bi morale biti te drugačne od drugih državljanov? Da bi dobro vladali, torej potrebujejo najprej, da vladajo. Preudarno izvrševanje odgovornosti zahteva najprej pridobitev odgovornosti (funkcije). . . . Močna demokracija je tako edina sposobna zagotoviti vzgajanje s prakso in tako ohranjati in pospeševati demokracije (Barber, 1984: 237).

To je že znan način argumentiranja utemeljitve demokracije, ki pa ima dve pogubni omejitvi. Prvič, kot je ugotovil že Dahl (gl. zgoraj), je to empirična zahteva (trditev), ki terja trdno empirično podlago. Barber je ne zagotavlja; pa tudi drugim, ki imajo podobna prepričanja (upe?), ne uspe ponuditi več kot nezanesljivo empirično podporo za takšne zahteve (npr. Patemanova, 1970). Da je bila veljavnost te korelacije že »potrjena« s strani največjih duhov v panteonu demokratične teorije (Rousseau, John Stuart Mill, Tocqueville), še ne pomeni, da je resnična. To samo zase ne more predstavljati ustrezne utemeljitve demokracije, čeprav je lahko sestavni (manjši) del širše (teoretične) utemeljitve. Drugič, tudi če bi temeljna ugotovitev imela skoraj neizpodbitno empirično podporo, še ne bi utemeljevala demokracije *kot takšne*. Po Barberjevem lastnem mnenju bi samo močna demokracija lahko prejela široko odobritev (potrditev) kot političen sistem, ki je boljši od drugih.

Na splošno rečeno, se je Barber vrnil k argumentu »notranjih prednosti procesa«, posebnega »procesa«, ki je natančno politično nasprotje tega, kar se dogaja v dejanskih »liberalnih demokracijah«, ter mu ni uspelo zagotoviti trdne utemeljitve za to. Pa tudi novejša knjige, ki se zavzemajo za participacijo, niso dosti uspešnejše. Kljub temu si oglejmo na kratko knjigo Petra Bachracha in Aryeha Botwinicka *Power and Empowerment: A Radical Theory of Participatory Democracy* (1992).

Avtorja menita, da je bila v 1980. letih razglašena vojna – in dozdevno tudi dobljena – s strani zgornjega razreda v ZDA. Bogati so postali še bogatejši, revni še revnejši, sindikati so postali nepomembni in levica je sklonila glavo. Bachrach in Botwinick zato proučujeta, kako bi demokratična levica lahko najbolje odgovorila na te razmere. Zagovarjata pa program demokratizacije na delovnem mestu v povezavi z razrednim bojem. Upoštevajoč te poudarke, je vsaj nekoliko presenetljivo, da ne posvečata nobene sistematične pozornosti temu, kaj naj bi demokratizacija na delovnem mestu dejansko vsebovala ali kako naj bi se v praksi nadaljeval (odvijal) razredni boj. Tako njuno delo ni ravno nekakšen priročnik za levičarske demokrate, pač pa prej prispevek k razpravi teoretikov demokracije.

Bachrach in Botwinick sta prepričana, da vloga političnih teoretikov vključuje tudi, »da delovnim ljudem povedo v jasnem jeziku, da bi kot svobodni ljudje v demokratični družbi morali imeti pravico do participacije v odločanju na delovnem mestu, ki vpliva na njihovo življenje« (17). Vendar lahko tvegamo domnevo, da bosta težko našla veliko delavcev, ki bi jih zanimala njuna knjiga. Bolj zainteresirano publiko lahko pričakujeta med levičarskimi intelektualci in teoretiki demokracije na splošno. Takšna je seveda usoda večine politične teorije s praktičnimi težnjami.

Jezika razrednega boja ne bi smeli razumeti, kot da se avtorja zavzemata za proletarsko revolucijo, saj se trudita oddaljiti (razmejiti) svoje pojmovanje od marksističnih iluzij o razbitju države. Resnično sta se oddaljila od skoraj vsega, kar je bilo poprej storjeno v imenu demokratične teorije. Pričakovano je, da sta posvetila malo časa (prostora) elitističnim in liberalnim demokratom. Bolj presenetljivo je, da sta prepričana, da so somišljeniki-zagovorniki participativne demokracije,

kot so Robert Dahl, Benjamin Barber in Carole Pateman, konec koncev le-to napačno razumeli. Kritizirata npr. Dahla in Barberja zaradi njune brezbriznosti do tega, kako naj bi bila demokracija na delovnem mestu dejansko izpeljana. Patemanova je po drugi strani kritizirana zaradi prepričanja, da demokratizacija na delovnem mestu avtomatično preraste v širšo demokratizacijo političnega sistema ter zaradi hkratne brezbriznosti do politično-ekonomske dinamike v družbi kot celoti.

Tu pa vstopa razredni boj. Bachrach in Botwinick sta prepričana, da bo postopoma demokratizacija na delovnih mestih zelo malo spremenila nepravilno politično ureditev, če je ne bo spremljalo širše razredno zasnovano gibanje, ki ga ne bodo zanimale samo proceduralne spremembe, pač pa tudi substantivni problemi socialne pravičnosti. Strateško ta program pomeni, da bi morala levica razviti težnjo po reformi v okviru vzpostavljenih kanalov ameriške države, katere pristranost je za zdaj popolnoma mobilizirana v korist korporativnih elit. Participativna demokracija na delovnem mestu kot *cilj* in *proces* bo, upata avtorja, »odstranila obstoječo mobilizacijo pristranosti« (74) in tako vzpostavila prostor za socialne spremembe v širšem obsegu.

To je seveda krasna, toda fantastična ureditev. Evropske družbe, ki imajo veliko daljšo zgodovino razredne zavesti in bojov kot ZDA, so bile sposobne vzdrževati zelo šibko participativno demokracijo na delovnem mestu, kot to priznava avtorja sama v poglavju o pregledu evropskih izkušenj. Druge participativne teoretike kritizirata zaradi utopičnosti, toda njune analize so konec koncev prav tako ranljive ravno na tej točki. Knjiga se končuje s citatom Maxa Weberja, da »ljudje ne bi mogli doseči možnega, če ne bi vedno znova posegali po nemogočem« (172). Bralec je tako prepuščen občutku, da sta avtorja zares posegla po nemogočem, še posebej če upoštevamo sedanjo situacijo v ZDA in mednarodni politični ekonomiji.

Lahko si sicer zamišljamo prihodnost, ko bo delavskorazredni boj spet postal možen. Vendar pa je za zdaj v ospredju boj za demokracijo. Bachrach in Botwinick tu priznavata potencialno vlogo borcem za varstvo okolja, feministkam, aktivistom za državljanske pravice, vendar jih skušata podrediti razrednemu boju na dvomljivih temeljih, »da je večina članov v teh skupinah mezdnih delavcev« (13). Vendar pa možnosti participativne demokracije obstajajo danes za večino tam, kjer jezik razrednega boja ni široko razprostranjen. Čeprav torej njun program ne more v celoti prenesti bremena, ki sta si ga naložila, pa je upoštevanja vredno njuno postavljanje delovnega mesta v ospredje vsakega širšega gibanja za demokratizacijo ter spoznanje, da mora biti demokratična teorija povezana s stvarnim svetom pogojev in možnosti.

LITERATURA:

- ALMOND, G.-VERBA, S. 1965. *The Civic Culture*. Boston: Little Brown.
- ASHER, B.-RICHARDSON, M.-WEISBERG, H. F. 1984. *Political Participation*. Frankfurt-New York: Campus Verlag.
- BACHRACH, P.-BOTWINICK, A. 1992. *Power and Empowerment: A radical theory of Participatory Democracy*. Philadelphia: Temple University Press.
- BARBER, B. 1984. *Strong Democracy*. Berkeley: University of California Press.
- BARNES, S.-KAASE, M. (eds.). (1976). *Political Action*. Beverly Hills: Sage Publication.
- BECK, N. 1974. "A Note on Factor Analyzing Dichotomous Variables: The Case of Political Participation". *Political Methodology*, 4: 1-30.
- BECK, N.-ALLEN, P.-JENNINGS, M. K. 1979. "Political Periods and Participation" *American Political Science Reviews*, 73: 737-750.

- BECK, N.-ALLEN, P.-JENNINGS, M. K. 1982. "Pathways to Political Participation" *American Political Science Review*, 76: 94-108.
- BENNELO, C. G.-ROUSSOPOULOS, D. 1971. *The Case for Participatory Democracy*. New York: Grossman.
- BERELSON, B.-LAZARSFELD, P.-McPHEE, W. 1954. *Voting*. Chicago: University of Chicago Press.
- BOTTMORE, T. 1987. *Politička sociologija*. Zagreb: Kulturni radnik.
- BURSTEIN, P. 1972. "Social Structure and Individual Political Participation in Five Countries". *American Journal of Sociology*, 77: 1076-1089.
- COIT, C. 1980 "Lokalna akcija umjesto participacije građana". *Marksizam u svetu*, 3-4: 175-191.
- COOK T. E.-MORGAN, P. M. 1971. *Participatory Democracy*. New York: Harpet and Row.
- CREWE, I.-DENVER, D. (eds). 1985. *Electoral Change in Western Democracies*. London: Croom Helm.
- CROZIER, J. M. et al. 1982. *Kriza demokracije i participacija*. Zagreb: Globus.
- DACHLER, P.-WILPERT, B. 1978. "Conceptual Dimensions and Boundaries of Participation in Organization: A Critical Evaluation". *Administrative Science Quarterly*, 23: 22-41.
- DAHL, R. A. 1994. "A Democratic Dilemma: System Effectiveness versus Citizen Participation". *Political Science Quarterly*, 109: 23-34.
- DAHL, R. A. 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.
- DAHL, R. A. 1992. "The Problem of Civic Competence". *Journal of Democracy*, 3: 45-59.
- DAHL, R. 1985. *A Preface to Economic Democracy*. Berkeley: University of California Press.
- DALTON, R. J. 1988. *Citizen politics in Western Democracies*. Chatman, N. J.: Chatman House.
- FISHKIN, J. 1991. *Democracy and Deliberation*. New Haven: Yale University Press.
- FRISKE, K. W.-LATALA, A.-OKLOT, M.-SIKORSKA, J. 1993. "Marginalization versus Participation: The Myth of Civil Society". *Polish Sociological Review*, 4(104): 271-280.
- GARDELL, B. 1983 "Worker Participation and Autonomy". *International Yearbook of Organizational Democracy*. John Wiley and Sons, Vol. I.
- GOODIN, R.-DRYZEK, J. 1980. "Rational. Participation: The Politics of Relative Power". *British Journal of Political Science*, 10: 273-292.
- GOSNELL H. 1930. *Why Europe Votes*. Chicago: Chicago University Press.
- HARROP, M.-MILLER, W. L. 1987. *Elections and Voting: A Comparative Introduction*. London: MacMillan.
- HEALD, D. 1987. *Models of Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- HEALD, D. 1989. *Modeli demokracije*. Ljubljana: Krt.
- HEAT, A.-JOWELL, R.-CURTISE, J. 1985. *How Britain Votes*. Oxford: Pergamon.
- HOLDEN, B. 1988. *Understanding Liberal Democracy*. Hemel Hampstad: Herts.
- KALAYCIOGLU, E.-TURAN, I. 1981. "Measuring Political participation". *Comparative Political Studies*, 14: 123-135.
- KASAPOVIĆ, M. 1990. "Participacija". V *Leksikon temeljnih pojmova politike*. Zagreb: Školska knjiga (ur. I. Prpić et al.).
- KIM, J.-NIE. N. H.-VERBA, S. 1977. "A Note on Factoring Participation Variables" *Political Methodology*, 4: 39-62.
- LANE, R. E. 1959. *Political Life: Why People Get Involved in Politics*. Glencoe: The Free Press.
- MacPHERSON, C. B. 1977. *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- MARIN, B. 1987. "On Legitimacy and Deliberation" *Political Theory*, 15: 338-368.
- McMAHON, M. A.-CAMILLERI, F. S. 1975. "Organizational Structure and Voluntary Participation in Collective-Good Decisions". *American Sociology Review*, 40: 610-626.
- MILBRATH, L. W. 1965. *Political Participation*. Chicago: Rand McNally.
- MILBRATH, L. W.-GOEL, M. L. 1977. *Political Participation*, 2nd ed. Chicago: Rand McNally.
- MILLER, A. H.-GURIN, P.-GURIN, G.-MALANCHUK, O. 1981. "Group consciousness and political participation". *American Journal of Political Science*, 25: 494-511.
- MILLER, W. L. et al. (eds). 1982. *Democratic or Violent Protest?*. Glasgow: University of Strathclyde.
- MILLER, W. L. et al. (eds). 1990. *Now Voter Change*. Oxford: Oxford University Press.
- MÜLLER, D. C. 1979. *Public Choice*. New York: Cambridge University Press.
- NIE N. H.-VERBA, S.-KIM, J. 1974. "Participation and the Life Cycle". *Comparative Politics*, 6: 319-340.
- NORRIS, P. 1990. *The Volatile Electorate*. Oxford: Oxford University Press.
- OLSON, M. 1965. *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press.
- OLSEN, E. M. 1972. "Social Participation and Voting Tournout: A Multivariate Analysis". *American Sociological Review*, 37: 319-329.
- PARRY, G. 1972. "The Idea of Political Participation". In G. Parry (ed.). *Participation in Politics*. Manchester: Manchester University Press, 3-38.
- PARRY, G. 1974. "Participation and Political Styles. In B. Chapman, A. Potter (eds). W. J. M. M.: *Political Questions*. Manchester: Manchester University Press, 190-204.
- PATERMAN, C. 1970. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PIZZORNO, A. 1970. "An Introduction to the Theory of Political Participation". *Social Science Information*, 9: 29-61.

- POLLOCK, P. H. 1982. "Organizations as Agents of Mobilization: How Does Group-activity Affect Political Participation?" *American Journal of Political Science*, 26: 485-503.
- POOLE, M. 1986. "Participation Through Representation: A Review of Constraint and Conflicting Pressures". In *International Yearbook of Organizational Democracy*, Vol. II. New York: John Wiley and Sons.
- POWELL, G. B. 1982. *Contemporary Democracies: Participation, Stability and Violence*. Cambridge: Harvard University Press.
- RICHARDSON, A. 1983. *Participation*. London: Routledge.
- RICHARDSON, B. M. 1973. "Urbanization and Political Participation: The Case of Japan". *American Political Science Review*, 67: 433-452.
- ROKKAN, S. 1962. "The Comparative Study of Political Participation. In A. Ranney (ed.) *Essays in the Behavioral Study of Politics*. Urbana: University of Illinois Press.
- SCHMIDT, D. C. 1989. *Citizen Lawmakers*. Philadelphia: Temple University Press.
- STROM, G. S. 1975. "On the Apparent Paradox of Participation: A New Proposal". *American Political Science Review*, 69: 908-913.
- TEUNE, H.-MLINAR, Z. 1972. "Development and Participation". In *Participation and Self-Management*, vol. 2. Zagreb: Institute for Social Research, University of Zagreb.
- UHLANER, C. J. 1986. "Political Participation, Rational Actors, and Rationality: A New Approach". *Political Psychology*, 7: 551-573.
- VERBA, S.-NIE, N. H. 1972. *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row.
- VERBA, S.-NIE, N. H.-KIM, J. O. 1978. *Participation and Political Equality: A Seven Nation Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WEISS, D. 1980. *Industrijska demokracija*. Zagreb: Globus.